

نقش حیا در تحکیم خانواده

ام البنین زارع خورمیزی^۱

چکیده

این مقاله به بررسی نقش حیا در تحکیم خانواده می پردازد. از آنجایی که خانواده به عنوان بنیان اصلی جامعه، نقش محوری در تربیت انسان دارد. به همین جهت استحکام و سلامت خانواده دارای اهمیت است. یکی از مهم ترین عوامل موثر در تحکیم خانواده، حفظ حیا و عفاف است. با توجه به اینکه حیا یک عامل بازدارنده در مقابل بسیاری از رذایل اخلاقی است در همین راستا نقش مهمی در تحکیم بنیان خانواده دارد. پژوهش حاضر نشان می دهد نه تنها حیا در استحکام خانواده و روابط افراد بلکه در سلامت جامعه دارای اهمیت است زیرا اگر خانواده که نهادی کوچک از جامعه است سالم باشد پیرو آن، جامعه ی سالم خواهیم داشت. نوشتار حاضر با هدف بررسی نقش حیا در تحکیم خانواده، پس از مطالعه در مفاهیم کلیدی، با استفاده از منابع اخلاقی، خانوادگی، اجتماعی و ... در ابتدا مطالب مورد نیاز را به صورت اسنادی- کتابخانه ای جمع آوری نموده و سپس به روش توصیفی-تحلیلی این موضوع را مورد بررسی قرار داده و در نهایت به این نتیجه رسیده است که حیا به عنوان یک آموزه دینی نقش بسیار مهمی در تحکیم یا فروپاشی خانواده دارد.

واژگان کلیدی

حیا، عفت، خانواده، تحکیم خانواده، گسستن خانواده

^۱ طلبه سطح ۲ حوزه علمیه الزهرا (س) مهریز

خانواده به عنوان اولین کانون تربیت و مهم ترین نهاد اجتماعی، نقش حیاتی در شکل گیری شخصیت فرد، انتقال ارزش ها، حفظ و تقویت فرهنگی و اجتماعی ایفا می کند. در واقع خانواده شالوده حیات اجتماعی محسوب میشود و از آنجایی که بسیاری از ویژگی های شخصیتی، نگرش ها و ارزش ها در بستر خانواده شکل میگیرد. اهمیت آن به هیچ وجه قابل چشم پوشی نیست. در تار و پود این نهاد مقدس، فضیلت های اخلاقی چون حیا، همچون ریسمانی ناگسستنی، پیوندهای عاطفی و استحکام روابط را تضمین میکند. حیا که تجلی آن در رفتار، گفتار و نگاه انسان نمود می یابد، نه تنها سپری در برابر آسیب های فرهنگی و اجتماعی است بلکه با ایجاد بستری از تعهد و احترام متقابل و عفت و پاکدامنی، به تحکیم بنیان خانواده یاری می رساند. از طرفی با عدم حیا نه تنها خانواده بلکه جامعه هم در همین راستا به فروپاشی و گسستن روی میرسد. بنابراین مقاله حاضر در صدد پاسخ گویی به این سوال اصلی است که حیا چه نقشی در تحکیم خانواده دارد. همانطور که بیان شد حیا که از فضیلت های اخلاقی است تاثیر بسزایی در روابط عاطفی و اجتماعی افراد دارد و این خود دلیلی بر تحکیم خانواده است. از نظر علمی پژوهش ها و مقالات و کتب دینی- اخلاقی بسیاری در این زمینه مورد بررسی قرار گرفته است. که می توان به: حیا، به قلم امیرحسین بانکی پور فرد، در این نوشتار به طور کلی بازشناسی مفهوم حیا، جایگاه و آثار اعتقادی، اخلاقی و اخروی آن و... پرداخته شده است. نویسندگان به صورت اجمالی به بررسی واژه حیا و عوامل ظهور و عواقب ترک آن را مورد بررسی قرار داده است.

کتاب روابط سالم در خانواده به قلم داوود حسینی در این نوشتار به بررسی انواع روابط اعضای خانواده و عوامل موثر در روابط سالم و ... پرداخته است. نویسندگان به بررسی انواع ارتباط ها بین همسران و فرزندان و حتی روابط با خویشاوندان را به صورت اجمالی مورد بررسی قرار داده است. و مقالاتی همچون: نقش حیا و عفاف در جامعه و تحکیم بنیان خانواده به قلم حامد کاظمی، ایشان تعریفی جامع از حیا و عفاف و مسولیت مردان و زنان در جامعه را شرح داده اند. مقاله آثار تربیتی شرم و حیا از منظر قرآن و احادیث، به قلم سیدمحمد میردامادی و لیلا صیامی میتوان اشاره کرد که حیا را با توجه به آیات و

روایات و از منظر علمای اخلاق و ... را مورد بررسی قرار داده اند. نوآوری مقاله حاضر بر این است تا پیامدهای حیا و بی حیایی را در تحکیم و گسستن خانواده را در مجموعه ی منظم گرد هم آورده است.

۱. مفهوم شناسی حیا و خانواده

حیا در لغت به دگرگونی حال و اثر پذیری که به جهت ترس از آنچه عیب شمرده شده و نکوهش میشود، اطلاق میگردد.^۱ این واژه به معنای انقباض نفس از زشتی و ترک آن به جهت زشت بودن گفته می شود.^۲ همچنین انزوا از کار زشت به جهت ترس از مذمت مردم نیز گفته می شود.

حیا عبارت است از دگرگونی حال و اثر پذیری که به جهت ترس از آنچه عیب شمرده و نکوهش می شود، حاصل می گردد. ابن منظور، حیا را شرم و آرم می داند.^۳ این واژه در فارسی با کلمات متعدد دیگری مانند شرم، خجلت، شرمساری و ... پیوند معنایی دارد.^۴

حیا در اصطلاح به ملکه ای نفسانی اطلاق می گردد که موجب گرفتن روح از زشتی و انزجار آن از خلاف آداب از ترس ملامت میشود.^۵ از حیا در اخلاق به عنوان پوششی برای روح انسان در مقابل پرده دری یاد شده است.^۶

حیا از منظر علمای اخلاق عبارت است از حصر و محصور کردن نفس و انفعال آن در ارتکاب حرام های شرعی و عقلی و عرفی به جهت ترس از سرزنش و نکوهش مردم.^۷

حیا دارای انواعی است از جمله: حیا در پوشش، حیا در گفتار، حیا در رفتار؛ حیا در پوشش به معنای داشتن پوشش مناسب در خانواده و جامعه و حتی پوشش مناسب والدین در مقابل فرزندان را نیز شامل میشود.

^۱ طریحی، مجمع البحرین، ص ۶۱۳

^۲ راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قرآن، ص ۱۴۰

^۳ ابن منظور، لسان العرب، ص ۲۱۹

^۴ راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قرآن، ذیل ماده حیا

^۵ مجلسی، بحار الانوار، ص ۱۰۹

^۶ تهرانی، ادب الهی، ص ۷۸

^۷ نراقی، جامع السعادات، ص ۴۴

حیا در گفتار نوع دیگری از حیا است که مورد توجه قرار گرفته خداوند متعال در قرآن کریم میفرماید: و قل لعبادی یقولوا التی هی احسن؛ به بندگان من بگو سخنی را بر زبان جاری کنن که بهترین باشد. بنابراین بخشی از حیا در این است که انسان با بیان بعضی از کلمات یا عبارات خجالت بکشد خصوصاً در مواردی که ممکن شخصیت طرف مقابل را خدشه دار کند. و دیگری حیا در رفتار است که به آن اشاره کردیم همان حیای در راه رفتن و در نگاه کردن و ... است.

خانواده

برای خانواده تعاریف گوناگون وجود دارد، از لحاظ لغوی به معنای اهل خانه، اهل بیت، مجموعه افرادی که دارای پیوند سببی و نسبی که در زیر یک سقف زندگی می کنند، مجموعه خویشاوندان و خاندان، تیره^۱

از نظر اصطلاحی خانواده گروه کوچکی است به وسیله پیوند زناشویی بین دو نفر- یعنی یک زن و یک مرد- تشکیل و آغاز می شود و با تولد فرزندلن گسترش یافته و تعاملات ویژه ای به خود می گیرد. همانطور که پیامبر گرامی اسلام فرموده اند: هیچ بنیانی نزد خداوند محبوب تر و ارزشمندتر از بنیان تشکیل خانواده و بنیان ازدواج نیست.^۲

از طرفی خانواده یگانه سازمان اجتماعی است که با اعضای خود با عشق و تحمل و مراقبتی بسیار بیش از آنچه ممکن است از دیگران دریافت کنند برخورد می کند. نقش تشکیل خانواده به طور طبیعی یک نیروی همبستگی اجتماعی جهت احسان و مراقبت پدید می آورد که سبب تعالی خود خانواده می شود.^۳

مقام معظم رهبری میفرماید: خانواده در اسلام یعنی محل سکونت دو انسان، محل آرامش روانی دو انسان، محل انس دو انسان با یکدیگر، محل تکامل یک نفر به وسیله یک نفر دیگر، آنجایی که انسان در

^۱ معین، فرهنگ معین، ص ۱۰۱.

^۲ پناهی، خانواده از منظر دین و روانشناسی، ص ۱۰.

^۳ گاردنر، جنگ علیه خانواده، ص ۲۱.

آن صفا می یابد راحتی روانی می یابد این محیط خانواده است . کانون خانواده در اسلام این قدر اهمیت دارد.^۱

۲. آثار حیا در تحکیم خانواده

با بررسی معنای لغوی و اصطلاحی حیا در ادامه به بررسی پیامدهای حیا در تحکیم خانواده می پردازیم. که این پیامدها عبارت اند از: تحکیم روابط خانوادگی، پیشگیری از فساد، ایجاد صمیمیت و محبت و ... که مختصراً مورد بررسی قرار میگیرد.

۲-۱ تحکیم روابط خانوادگی

اگر بخواهیم روابط خانوادگی استحکام داشته باشد باید حقوق اعضای خانواده اعم از زن و شوهر و فرزندان رعایت شود و رعایت حقوق اعضای با احیا حیا حاصل میشود. چرا که مرد اگر در خانه دارای حیا باشد این حیا موجب میشود مرد جایگاه زن خویش را بشناسد و نیازهای روحی او را برآورده سازد و مانع از رفتار بد، بی احترامی، فحش و ... میشود. و در مقابل اگر زن در خانه، دارای حیا باشد این موجب میشود جایگاه مرد خویش را بشناسد و نیازهای روحی او را برآورده سازد. در نتیجه خانواده ای که حقوق همه رعایت شود قطعاً از استحکام بر خوردار خواهد بود.^۲

از طرفی ارتباط صمیمی بین زن و شوهر، بقای کانون گرم و پرنشاط خانواده را تامین نموده، این هدف حاصل نمیشود مگر با محدود کردن بهره وری های مشروع در خانواده و منع لذت جویی های غیر مشروع در محیط اجتماع. در پرتو پوشش و حجاب واقعی به روابط آزاد زن و مرد پایان داده می شود و آنها را ملزم به پاسداری از حریم و بنیان خانواده می دانند و از گسیختن و نابودی ارتباطات خانواده جلوگیری به عمل می آورند.^۳

^۱ محمدی و همکاران، اهمیت و جایگاه شخصیت زن، ص ۱۷۵.

^۲ سرشار، حیا، آثار، پیامدها و روش های پرورش آن، ص ۱۲۳.

^۳ میردامادی و همکاران، آثار تربیتی شرم و حیا از منظر قرآن و احادیث، ص ۴۳.

اصل را متلاشی و منهدم می کنند و از بین میبرند. این، فرهنگ غربی است.^۱ محیط خانواده وقتی در تهدید قرار گرفت یقیناً فساد جنسی و رواج بی بندوباری جنسی در جامعه این تهدید را نسبت به خانواده دارد - وقتی محیط خانواده تهدید شد و سست گردید، نسلهای آینده، نسلهای غیر قابل اعتمادی خواهند شد. وقتی بنیاد خانواده سست شد، وقتی که محدودیتهای قانونی به کنار رفت، بی بند و باری جنسی شد، پدر و مادر به خانه بی علاقه شدند، نسل از طهارت و پاکی خودش افتاد، این خطر بزرگ برای نسل های آینده است.^۲

خانواده ای که دارای حیا است از بسیاری از آسیب های فرهنگی و اجتماعی مبرا است. اگر خانواده ای دارای حیا نباشد حرمت ها در آن شکسته شده و یک آزادی بی قید و شرطی در فضای خانواده حاکم میشود که این آزادی، موجب فساد و بی بندوباری افراد، در نتیجه موجب فروپاشی بنیان خانواده خواهد شد.

۳-۴ خیانت

با کنده شدن پوشش حیا، خیانت زندگی را فرا می گیرد و برخوردهای خشن بر زندگی سایه می افکند، نه تنها انسان با شیطان همراه، بلکه خود نمونه یک شیطان میشود که قالب و قیافه انسانی دارد.^۳ هر خیانت خانوادگی، نتیجه تحریک جنسی است، و هر تحریک جنسی، با یک یا چند بعد دیداری، گفتاری، شنیداری، بویایی و لمسی به وجود می آید. استفاده از آرایش و پوشش بدن نما و همچنین نگاه ناسالم و معنادار به نامحرم از راه بینایی، استفاده از عطر و خشبوکننده ها از راه بویایی و گفت و شنود صمیمی و نزدیک با نامحرم از راه گویایی و .. موجب تحریک غریزه جنسی شده و زمینه خیانت را فراهم می آورد.^۴ از این رو با آلوده شدن خانواده به خیانت زناشوئی، اعتماد و اطمینان میان همسران، از

^۱ محمدی و همکاران، اهمیت و جایگاه شخصیت زن، ص ۱۰۵

^۲ عفاف و حجاب در سبک زندگی ایرانی - اسلامی، ص ۹۴.

^۳ حسین زاده، نقش عفاف و حیا در زندگی زن و شوهر، ص ۱۲۳.

^۴ پسندیده، رضایت زناشویی، ص ۱۸۴.

بین می رود و همین امر، سبب نگرانی، دلهره، خشم و اضطراب میشود و در نهایت، آسایش و آرامش از خانواده رخت بر می بندد.^۱

بنابراین بی حیایی در گفتار، رفتار، و .. منتهی به تنوع طلبی و تحریک جنسی و خیانت زناشویی میشود که خود دلیل فروپاشی و گسستن بنیان خانواده است.

در نتیجه به طور کلی از آنجایی که خانواده به عنوان بنیان اصلی جامعه است و نقش محوری در تربیت انسان و ساختار اجتماع دارد از همین رو استحکام و سلامت خانواده، زمینه ی مناسب برای رشد و تعالی فرد در نهایت رشد و تعالی جامعه را فراهم میکند. یکی از مهمترین عوامل موثر بر استحکام خانواده حیا است. حفظ حیا و عفاف موجب کاهش اختلافات خانوادگی، ایجاد آرامش روانی و تحکیم خانواده میشود در صورتی که بی حیایی باعث فروپاشی بنیان خانواده و کاهش اعتماد و حتی منجر به خیانت و در نهایت طلاق میشود و از آنجایی که خانواده عنصر کوچکی از جامعه است در نهایت با فروپاشی خانواده، بنیان جامعه سست و مشکلات اخلاقی و فرهنگی رواج پیدا میکند.

۴. نتیجه گیری

حیا و عفاف دو گوهر گرانبهای اخلاقی هستند که در آموزه های دینی و اخلاقی جایگاهی والا دارند. این دو صفت ارزشمند نه تنها در سلامت روان و تعالی شخصیت فرد نقشی اساسی ایفا میکند، بلکه در تحکیم بنیان خانواده و ایجاد روابط سالم و موفق نیز بسیار موثر هستند. با حفظ حیا و عفاف در خانواده، خانواده ی مستحکم تر و پایدار تر خواهیم داشت.

^۱ همان، ص ۱۸۸.

در این بررسی به وضوح دریافتیم که حیا، به عنوان یک فضیلت بنیادین در اخلاق اسلامی و انسانی نه تنها یک ارزش فردی بلکه یک ضرورت اجتماعی و خانوادگی است. حیا، با ایجاد یک سپر محافظتی در برابر آسیب های اخلاقی و رفتاری، نقش بسیار مهمی در تحکیم بنیان خانواده ایفا می کند.

این فضیلت، به اشکال گوناگون در روابط خانوادگی تجلی می یابد که موجب تحکیم روابط خانوادگی میشود. مرد اگر در خانه دارای حیا باشد این حیا موجب میشود مرد جایگاه زن خویش را بشناسد و نیازهای روحی او را برآورده سازد و مانع از رفتار بد، بی احترامی، فحش و ... میشود. و در مقابل اگر زن در خانه، دارای حیا باشد این موجب میشود جایگاه مرد خویش را بشناسد و روابط افراد مستحکم میشود. از طرفی اگر در جامعه فساد و فحشا و بی بندوباری جنسی که به دلیل عدم وجود حیا به وجود آمده اند گسترش پیدا کند ساختار و بنیان خانواده را متزلزل میشود و چه بسا حیا عامل پیشگیری فساد و آرامش روانی خانواده و ایجاد صمیمیت و محبت بین آنها میشود که اینها دلیل تحکیم خانواده می باشند.

و از طرفی بی حیایی در روابط زناشویی و بیرون از آن، میتواند منجر به بی اعتمادی بین همسران شود وقتی یکی از طرفین مرزهای حیا را زیر پا می گذارد، طرف مقابل ممکن است احساس کند که به او و حریم خانواده، بی احترامی شده است. که این خود دلیلی برای افزایش طلاق و سوظن بین افراد خانواده میشود. به همین جهت بنیان خانواده دچار تزلزل شده و از هم پاشیده میشود.

بنابراین حیا از فضایل اخلاقی است، جامعه ای که دارای حیاست از استحکام برخوردار است زیرا خانواده که جزئی از جامعه است با وجود حیا از بسیاری از اختلافات و مشکلات اخلاقی مصون است هرگاه خانواده ای سالم باشد نه تنها یک واحد اجتماعی سالم و پویا است بلکه بستری مناسب برای تربیت نسلی صالح و مسولیت پذیر است که می تواند در ساختن جامعه ای آباد و اخلاقی نقش موثری ایفا کند. احیای ارزش های حیا و ترویج آن در جامعه، یک ضرورت اساسی برای حفظ سلامت و سعادت فردی و اجتماعی است.

در نهایت از آنجایی که حیا یک مسئله مهم و اساسی است راهکارهای مختلفی برای حفظ حیا وجود دارد از جمله: تقویت ایمان و معنویت، کنترل نگاه، مراقبت از پوشش، حفظ حیا در روابط با دیگران و حفظ حریم خصوصی و .. میتوان اشاره کرد.

منابع

قرآن کریم ، به ترجمه حسین انصاریان، وفا، ۱۴۰۱.

کتاب فارسی

۱. بانکی پور فرد، امیرحسین، حیا، حدیث راه عشق، ۱۳۹۱.
۲. بانکی پور فرد، امیرحسین، زن و خانواده، انتشارات انقلاب اسلامی، ۱۴۰۴.
۳. بانکی پور فرد، امیرحسین، عفاف و حجاب در سبک زندگی ایرانی-اسلامی ، برگرفته از بیانات حضرت آیت الله خامنه ای، انتشارات انقلاب اسلامی، ۱۴۰۴.
۴. پسندیده، عباس، رضایت زناشویی، موسسه علمی فرهنگی دارالحديث، ۱۳۹۱
۵. جدیری، حجت الاسلام جعفر، خانواده متعالی، از دیدگاه آیت الله جوادی آملی، مرکز نشر اسراء، ۱۴۰۳.
۶. حسینی، داوود، روابط سالم در خانواده، قم: موسسه بوستان کتاب، ۱۳۸۶.
۷. دانش، اسماعیل، محمدی، علیرضا، اهمیت و جایگاه شخصیت زن ، در اندیشه حضرت امام خامنه ای (مدظله)، مرکز بین النلی ترجمه و نشر المصطفی، ۱۴۰۲.
۸. گاردنر ویلیام، جنگ علیه خانواده، برگردان و تلخیص محمدی معصومه، ناشر دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، نشر قم.
۹. معین، محمد، فرهنگ معین، انتشارات معین، ۱۳۶۹.

کتاب عربی

۱. ابن منظور الانصاری، محمد بن مکرم ، لسان العرب، انتشارات دارحیا.
۲. آیت الله مجتبی، تهرانی، ادب الهی، موسسه فرهنگی مصابیح الهدی.
۳. محمدباقر، مجلسی، بحارالانوار، ۱۴۳۲، ج ۱.
۴. راغب اصفهانی، محمدحسن، المفردات فی غریب القرآن، دفتر نشر الکتاب، ج ۱، ۱۴۰۴ق.

۵. شیخ طبرسی، مجمع البیان، دارالمعرفه، ج ۱.
۶. طباطبایی، محمدحسین، المیزان، ۱۳۷۴، ج ۵.
۷. طریحی، شیخ فخرالدین، مجمع البحرین، ج ۱.
۸. نراقی، محمد مهدی، جامع السعادات، اعلمی، بیروت.

مقالات

۱. احمد پناهی، خانواده از منظر دین و روانشناسی، نشریه علمی وزارت علوم، معرفت ۱۳۸۷، شماره ۱۳۵.
۲. کاظمی، حامد، نقش حیا و عفاف در جامعه و تحکیم خانواده: رویکردی از منظر روانشناسی اسلامی، ماهنامه آفاق علوم انسانی، شماره ۸۵، اردیبهشت ۱۴۰۳.
۳. کاملی، سیده فاطمه، پاکدامنی زن، آرامش روانی مرد، چالش ها و پیامدها، بانوان شیعه، شماره ۱۰، زمستان ۱۳۸۵.
۴. حسین زاده، علی، نقش عفت و حیا در رضایتمندی زن و شوهر، نشریه معرفت اخلاقی، بهار ۱۳۸۹.
۵. محمدخانی، زهرا، دیدگاه اسلام در مورد حیا و راه های تقویت آن در سبک زندگی اسلامی، پژوهش های نوین در آموزه های قرآن و سنت، شماره ۱۴، پاییز و زمستان ۱۴۰۳.
۶. میردامادی، سید محمد، صیامی، لیلا، آثار تربیتی شرم و حیا در قرآن و احادیث، مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی، شماره ۲۶، زمستان ۱۳۹۶.